

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM

Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái. Kéziratból, bevezetéssel és jegyzetekkel kiadta Gálos Rezső. A Kisfaludy Irodalmi Kör kiadása. 8° 628 lap. Győr, 1931. Ára 12 pengő.

A magyar hadtörténelírásnak igen jó szolgálatot tett a győri Kisfaludy Irodalmi Kör, amidőn kiadta a költő hátrahagyott munkáit s közöttük a legfontosabbat: az 1809/10-évi magyar nemes insurrecciónnak kéziratostörténetét, amelyet leginkább Kisfaludy naplójaként emlegetnek azok, akik tudtak ennek a műnek létezéséről.

Helyes címe: „(Freimüthige) Geschichte der Insurrection des Adels von Ungarn im Jahre 1809 und 1810.” s nyomtatásban 259 oldalra terjed.

A szöveg az Országos Levéltárban őrzött eredeti kézirat hű másolata. Legfőbb forrása, az író saját élményein kívül, a nádor főhadsegédének, gróf Beckers József ezredesnek a Nemzeti Múzeumban levő: *Beytrag zur Geschichte der Insurrection 1809 und 1810.* című kézírata, továbbá az a „Napkönyv” (napló), amelyet Kisfaludy a nádor megbízásából írogatott a hadjárat alatt; de ez az utóbbi vagy elkallódott, vagy még lappang valahol.

Ferenc császár és király 1810 április 2-án meghagyta a nádornak, hogy írassa meg az insurreccio történetét. A nádor Kisfaludyra bízta ezt a nem éppen könnyű feladatot. A költő június vége felé munkához is látott s a kéziratot több részletben, 1810 október 22. és 1811 július 16. között terjesztette megbízója elé.

Kisfaludy magyarul és németül tervezte a munkát, de csak a német kézirat készült el. A magyarhoz nem is foghatott, mert a király a titkos levéllárba tételte a német szöveget s megtiltotta a szerzőnek, hogy annak tartalmát nyilvánosságra hozza.

A költő Ferenc király halála után is többször, utóljára 1844-ben próbálkozott vele, hogy a magyarul megírandó, a németnél bővebb és nyiltabb szavú szöveghez kiadót találjon. De minden fáradozása kárbaveszett s így ennek az insurrecciónnak magyar nyelvű történetéből nem lett semmi.

A most nyomtatásban is megjelent német kézirat részletesen tárgyalja az 1809 április 11-től 1810 januárius 2-ig terjedő időszak eseményeit; rövidebben az 1809 június 14-én vívott sorsdöntő győri csatát, amelyről jóval többet tudunk, mint amennyit Kisfaludy művében olvashatunk.

Ennek a különös jelenségnek az a magyarázata, hogy a királyt nagyon felbőszítették a nagy csata után szárnyra kelt és — sajnos — hitellelre is talált túlzó hírek. Kisfaludy tehát, hogy az insurreccio annyira megtámadott becsületét mentse, minden olyan részletet elhallgatott, amely az insurgents csapatokra és vezetőikre árnyat vetetett volna. Valószínű, hogy a csata pontos és hű leírását a tervezett magyar szövegbe szánta.

Nagyon érdekes azonban a függelék, amelyben a harcbanjutott insurgents csapatteknek, valamint egyes személyeknek viselt dolgait tárgyalja.

A primási és a nyitrai huszárezreddel kezdi, amelyek az 1809 május 21.- és 22.-i asperni s a július 5- és 6-i wagrami csatában is résztvettek s mindkettőben derekasan megállották a helyüket. Majd elmondja a lovas csapattek közül a pesti, veszprémi, pozsonyi, nógrádi, barsi, somogyi, zalai, vasi, zempléni és hevesi huszárezred, valamint a soproni huszárosztály, a gyalogszeregek közül a vasi, zalai, veszprémi, komáromi és pesti insur-

gens zászlóalj haditetteit. Végül pedig 294 olyan egyént sorol fel névszerint, akik az ellenség előtt vitézül viselkedtek.

Köztük van gróf Esterházy János ezredes, a pozsonyi huszárezred parancsnoka és Olgay Boldizsár, ugyanennek az ezrednek egyik kapitánya; mindketten a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét kapták. Sismics József huszárörmezt, Budaházy Péter, Csiba Dávid, Fekete József, Józsa Imre, Stefánovics János, Szeles Gábor, Tisró Péter huszárkaplárokat, továbbá Csizmadia János, Csók Ferenc, Fehér Mihály, Ferenczi János, Lampért László, Malatinszky Andor, Melegh János, Mandory András, Szabó Mihály, Sándor András és Trnos Mátyás közhuszárokat pedig ezüst vitézségi éremmel tüntették ki.

Végül közli Kisfaludy a győri csatában halálosan megsebesült báró Barkóczy Antalnak, a zempléni huszárezred egyik kapitányának, 1809 június 21-én a nádorhoz, valamint 23-án a zemplén-megyei Karok és Rendekhez intézett búcsúlevelét.

Nagy kár, hogy Kisfaludy műve — akár magyarul, akár németül — nem láthatott korábban napvilágot, mert alkalmas lett volna arra, hogy eloszlassa az insurrectióról nagyobbára alaptalanul terjesztett sokféle rágalmat, amely többek között Kossuthot és Petőfit is megtevesztette és mindkettőjüket igazságtalan ítéletre ragadta.

De Kisfaludynak a győri Irodalmi Kör jóvoltából immár könnyen hozzáférhető munkáját ma se mellőzheti az 1809. év eseményeivel behatóan foglalkozni akaró hadtörténetkutató.

Sz—ő.

Pataki Vidor: *A XVI. századi várépítés Magyarországon.* (A Bécsi Magyar Történelmi Intézet évkönyve: 98. és k. ll. Budapest, 1931.)

Már ebben a folyóiratban is többször volt róla szó, hogy váraink történetét még ma sem ismerjük eléggé. Nem az érettük lezajlott harcokra, nem is a kérdés birtok- vagy településtörténeli oldalára, hanem a magyarországi várépítés történetére gondolunk. A tárgyunk ez a része nagyobbára ismeretlen s igen sok olyan várunk van, amelynek tervezőjéről és építőiről semmit sem tudunk. Nagy nyereség tehát minden olyan dolgozat, mely közelebb juttat a hazai várépítés alaposabb megismeréséhez.

Maggiorotti Leo olasz kir. tábornoszernagy és Herzog József ilyentárgyú tanulmányai után, most Pataki Vidor is ennek a célnak szolgálatába állott, sok levéltári kutatás alapján készült értekezésével. Természetes, hogy nem oldhatja meg a kérdés valamennyi vitás pontját, mert hiszen ezen a téren vajmi kevés történt még, a feldolgozásra váró bőséges levéltári anyag pedig sokszorosan meghaladja egyetlen kutatónak az erejét.

Helyesen állapítja meg a szerző, hogy a várépítés igazi fellendülése és a kor követelményei szerint való fejlődése csak akkor áll be nálunk, amikor a török már elfoglalta Budát s a magyar nemzet végül ráeszmélt arra, hogy a hódító ellenség továbbterjeszkedését csak erős végvárrendszerrel lehet megakadályozni, vagy legalább is hátráltatni. Ekkor voltak nálunk az első kísérletek az olasz bástyarendszer meghonosítására.

Ez vagy úgy történt, hogy bástyákká alakították át a középkori főgát kerek vagy sokszögű oldalazó tornyait, meghagyva a közöttük levő kötőgátakat, vagy úgy, hogy teljesen épen hagyták a középkori várat s merőben új bástyaövvvel vették körül.

Bármelyik módon történt is az újjáépítés, eleinte csak palánkvárról volt szó s csak azután lehetett ezt a rögtönzött erősséget fokról-fokra, falazott gáttal helyettesíteni.

A tervezők és a munkavezetők mind külföldiek, kezdetben nagyobbára olaszok voltak. Idegenek a mesteremberek is; csupán a közönséges napszámosmunkát végzi a várak környékének magyar népe. Itt rámutat a szerző arra a szomorú jelenségre is, hogy a magyar nemzetnek általábanvéve már

nem volt katonai tudása a XVI század delelőjén Amit a Hunyadiak korában tanult azt régen el is felejtette.

A Habsburg-dinastia hozta Magyarországra a védekezésnek az eddiginél hatásosabb eszközét, a kor követelményeihez alkalmazkodó olasz bástya-rendszert. Evégből a legkiválóbb olasz, majd német szakembereket küldötte hozzánk. Valószínű hogy a bástyarendszer ithoni továbbfejlesztéséhez a magyar találatkónyság és a haditapasztalat is hozzájárult, de ma még nem mondhatjuk meg, hogyan és mennyiben? Viszont vétenénk — a szerző megállapítása szerint — a történelmi igazság ellen, ha azt állítanók, hogy a palánkvar teljesen magyar találmány.

A bécsi Haditanács által 1556 és 1570 között elrendelt várépítkezések vezetői mind idegenek. Így például: Pietro Ferabosco, Ottavio és Giulio Baldigara, Francesco Benigno, Giulio Turcho, Giuseppe Scalvinio, Bernardo Gaballia, Jacopo Falubreso, Paolo da Mirandola, stb. stb.

A végvárépítés virágkora 1570-ban kezdődik Ezt azzal lehet magyarázni, hogy akkorra készült el a tervezett végvárrendszer pontos felmérése és kimerítő jelentésbe foglalása, amelynek alapján a bécsi haditanács elrendelhetette és végrehajthatta a fokozottabb építkezést. Ebben az 1600-ig terjedő időszakban a XVI. század három legkiválóbb hadiépítésének, az olasz Francesco da Marchinak és Carlo Thetinek, továbbá a német David Specklnek működése is nyomat hagyott nálunk. Erre az időre esik Komárom, Tata, Eger, Ersekújvár, Esztergom, Kanizsa, Győr, Szatmár, Tokaj, Várad, Pápa, Veszprém, stb. stb. végleges újjáépítése. Komáromban egy spanyol építőmester — De Medices — is szerepel. Általában a század vége felé már erős spanyol áramlat észlelhető a várépítés terén. Az olasz építőmesterek közé egyre több spanyol vegyül, kik közül néhányat névszerint is felsorol a szerző.

Az egész században csupán egyetlen magyar építész — Mesteri János — és egyetlen magyar várszakértő — Révai Ferenc — nevével találkozunk.

A várépítés terén magyar sajátosságnak csak a várfalak, sőt néha az árok előtt is húzódó cölöpkerítést (latorkertet) mondhatjuk, mert erről a külföldiek is mint magyar különlegességről szólnak.

Pataki Viktor tanulmánya az itt röviden említettekén kívül is nagyon sok fontos és a magyar hadtörténetkutatót közvetlenül is érdeklő adatot tartalmaz, amelyeknek akár csak töredékes felsorolását is, helyszúke miatt mellőznünk kell.

Kár, hogy az érdeemes szerző nem használja a most szokásos magyar mesterszókat, mert így az erődítéstanban nem eléggé járatos olvasó könnyen összezavarja a fogalmakat.

Például az, amit a szerző „a bástyák visszatüremelő torkának” nevez, helyesen „bástyaszárny”, még pedig az adott esetben „hátratólt bástyaszárny” (Hohle Flanke, zurückgezogene Flanke). A „bástyák kiugró sarkát” mi „bástyafülnek” (Bollwerksohr, orillon, orecchione) hívjuk. Amit Pataki Vidor „előrefutó bástyaszárnynak” mond, szintén nem más, mint „bástyafül.”

Ugyanis minden igazi bástya fő alkotórésze a két „homlokzat” (a szerző szerint „falarc”) és a két „szárny”. A homlokzat rendszerint a „vállpontban” (Schulterpunkt) találkozik a szomszédos szárnyal. Ha azonban a szárny nem a homlokzat végpontjából, hanem hátrább indul ki, akkor hátratólt bástyaszárny keletkezik, amelyet bástyafül kapcsol a homlokzat végpontjához.

A bástya „torka” (Kehle) a két szárny között van s ha a bástya udvara a vár alapszintjébe esett, földgát, vagy szabadon álló fal zárta el.

Az árok elé tett földgát, amelynek külső lejtője menedékesen simul el, nem „contrascarpa”, hanem „glacis”. Honvédművelven „sikámnak” hívják; megfelelő magyar neve tudtommal nincs. A „contrascarpa” (contrescarpe) az árok többnyire fallal burkolt külső lejtője, míg a belsőt „escarpe”-nak hívjuk. A glacisnak nem csupán az volt a rendeltetése, hogy a 15 foknál menedékesebben csapódó lövedékek elől elfődjé az escarpe-fal párkányonálát,

hanem az is, hogy eltüntesse az árok előtt keletkező s a mellvéd tarajvonalaról nem pásztázható holt teret.

„A két bástya közötti falszakasz” neve „kötőgát”, az „ágyúdombé” pedig „ágyúpad”.

Mindezt nem gáncsoskodásból, hanem azért igazítjuk helyre, hogy az olvasó félre ne érte a szerző fejtegetéseit.

Az érdekes és fontos tanulmányt Eger várának 1552 előtti képe, átépítésének 1568, 1572 és 1578 évi tervrajza, továbbá Tata és Kanizsa várának 1572-i alaprajza egészíti ki.

Gy. J.

Markó Árpád: A szomolányi kuruc győzelem. (Különlenyomat a Századok 1931. évi 7—8. füzetéből.)

A kuruc korszak hadtörténelmének jólismert feldolgozójától érdekes harcleírást kaptunk erről az ütközetről. A korszerű történetkutatás követelményeinek minden tekintetben megfelelő és legapróbb részleteiben is kizárólag hiteles okmányokra támaszkodó munka rendkívül nagy hézagot pótol nemzetünk hadtörténelmi irodalmában. Mint az író eddigi munkái, ez is hű képét adja a Rákóczi-felkelés eddig, többnyire talán téves szemszögből vagy katonailag nem elég szakavatottan megírt, egyik hadműveletének.

Markó Árpád eddigi munkáiból már tudjuk, hogy a kuruc sereg különleges összetételénél és fegyverkezettenségénél fogva, főleg pedig harctéri képességekkel megáldott vezetőik hiányában, nagy csatákban mindig kudarcot vallott. Jóleső érzéssel olvassuk tehát, a szomolányi csata leírásában is, azt a felemelő valóságot, hogy ahol viszont a személyes bátorság, furfangosság, gyorsaság, éles szem és kard játszotta a főszerepet — mintahogy ez rajtaütésnél, portyázásnál, az ellenfél kisebb csapatainak törbecsalásánál stb. alapfeltétel — ott a kuruc seregnek ez a kiváló tulajdonsága gyakran vezetett diadalra.

A Kis-Kárpátokban 1704 május 28.-án, Szomolány, Nádas és Jabloncza között vívott ütközet a kuruc hadseregnek egyik ilyen legszebb fegyverténye.

A kuruc sereg zöme abban az időben Mocsonok és a Garam vidékén (Érsekújvártól mintegy 30—50 km-re északra és északkeletre) állott, míg Ocskay kb. 1000 emberrel portyázott Nagyszombattól északra a Kis- és a Fehér-Kárpátok között. Arra a hírre, hogy a Komáromban lévő Heister Siegbert gróf császári tábornagy Forgách Simon kuruc generálisnak dunántúli térfoglalása következtében ez utóbbi ellen fordult, Bercsenyi elhatározta, hogy támadásra indul az így meggyengült császári haderő ellen.

Heister elvonulásával a Nagyszombattól délre táborozó Pálffy János gróf altábornagy (2.000 főnyi) és a Kis-Kárpátoktól északra lévő Ritschan tábornok (4.000 főnyi) csapatai a 15.000 embert számláló kuruc sereggel szemben valóban számottevő kisebbségbe kerültek s így szükségessé vált ennek a két haderőnek mielőbbi egyesülése és esetleges visszahúzódása Pozsony irányában. Pálffy altábornagy utasította is Ritschan tábornokot, hogy mielőbb csatlakozzék hozzá, de egyúttal figyelmeztette is, hogy útját ne egyenesen a Morva mentén vegye, ahol Ocskay portyázik, hanem kerülővel Jablonczán, Szomolányon át haladjon. A biztonság kedvéért Pálffy ezt a parancsot két példányban, két különböző úton küldte el Ritschannak. Az egyik parancs el is jutott rendeltetése helyére, a másik azonban a kurucok kezébe került s így lényegesen megkönnyítette haditervük kidolgozását.

Ritschan május 26-án valóban elindult Szokolczáról és 52 km.-nyi menet után a Kis-Kárpátokon átkelve, még aznap este elérkezett a hegység délkeleti lejtőjére, a szomolányi réltre. Ocskay csapatai engedték, hogy a nehéz hegyi útakon nyugodtan átvigördjék a nélkül, hogy csak mutatkoztak volna is és állandóan figyelve a császáriakat, óvatosan és észrevétlenül nyomultak utánuk. 27-én Ritschan pihenőt adott csapatainak. Este felé azután mégis

értésült a kurucok mozdulatairól és miután a beérkezett hírek szerint az út folytatása lehetetlennek látszott, tiszteinek javaslatára elhatározta, hogy visszavonul arra, amerről jött. Visszavonulását azonnal meg is kezdte. A podgyászvonatot az elővédhez osztotta be, maga pedig az utóvédnél lovagolt. Az éjszakai menet a nehéz hegyi útakon rendkívül időrabló volt, de meg a tót kaszás és fegyveres felkelők az erdő sűrűjében leskelődve szintén mindenünnen nyugtalanították a csapatot. 28-án hajnalban az elővéd már harcban keveredett Ocskay kuruc puskásaival, az utóvéd pedig Károlyi huszárjainak kelet felől jövő fergetegszerű támadásával volt kénytelen szembeállni. Ez utóbbi harcban Ritschan maga is két sebet kapott. A harc minden oldalról fellángolt: a kurucok minden irányból támadtak és a nagy zűrzavarban a császári sereg menetoszlopa az erdőben teljesen kettészakadt. Az elővéd, ahol a most már sebesült Ritschan is tartózkodott, igyekezett magát Jabloncza irányában keresztülvágni, míg a csapat másik része, Wachtendonk alezredek parancsnoksága alatt, a néhány km-re délnyugatra eső Rczbechi felé igyekezett, nem sejtve azt, hogy Ritschan csoportjától végleg elszakadt.

A délutáni órákban azután a kuruc sereg teljes győzelmet aratott az időközben felbomlott császári seregen és Ritschant 700 emberével Jablonczában körülvárva megadásra kényszerítette. Wachtendonk csoportjának sikerült kb. 1.100 emberrel és 3 ágyúval elérnie a morva határt. Rengeteg zsákmány maradt a kurucok kezén, amit azután másnap 29-én, Károlyi felügyelete alatt, Majtény községben fe osztottak.

A hadjárat további sorsára ez a győzelem, sajnos, nem volt hatással. Bercsényi nem üldözte Wachtendonk seregrészét és nem intézett nagyobb becsapást Morvaország felé, pedig most már szabad volt előlته az út és Pálffyknak Pozsony környékén levő gyenge seregét sem támadta meg. A szomolányi harcnak azonban mégis nagy volt az anyagi és erkölcsi eredménye. Egy olyan laza összetételű seregnél, mint amilyen akkor a kuruc sereg volt és a lelkesedésre könnyen hajló katonaságnál az ilyen tiszta győzelemnek hatása óriási. Fokozta ezt még az, hogy a Bécsben rablóbandának, felfegyverezett pórhadnak csúfolt kurucság csúffá tudott lenni egy kipróbált vilzségű, óvatos császári tábornokot és szíjjelverte annak reguláris seregét.

v. Doromy József

Markó Árpád: *A koronközi csata 1704. június 13.* (Különlenyomat a Magyar Katonai Szemle 1932. évi 4. számából.)

A koronközi csata hadtörténeti szempontból rendkívül érdekes, mert ez volt a kuruc sereg első nagy csatája nyílt mezőn, reguláris, — harcraftelődött, — császári sereg ellen.

1704. tavaszán Rákóczi Forgách Simon gróf kuruc tábornokot küldte a Dunántúlra, hogy Heister gróf császári tábornagy seregét onnan kiszorítsa és ezt a földet újból Rákóczi hűségére hajlítsa. Forgách június első napjaiban indult el Pápáról kb. 18.000 főre felszaporodott seregével nyugat felé és Bercsényitől segítséget kért, mert ujonc hadseregével nem akarta egyedül meglátni Heister. Bercsényi Károlyi Sándor tábornokot küldte Forgách megerősítésére, de előbb még más feladatot adott neki: Bécs környékének feldúlását és veszélyeztetését. Károlyi onnan visszatérve, szeptember 9-én ért csak Győr alá, amikor Forgách már Győrszemerén, Heister kis, mindössze 3600 emberből álló serege pedig a két kuruc tábor között Gyirmótnál táborozott.

Heister, hogy a kurucok körül ne zárhassák, június 13-án éjjel után feliasztotta táborát és támadásra indult Forgách ellen. Forgách a császáriak közeledtére két részre osztotta seregét. Zömét Esterházy István gróf, Andrassy István báró és Ebeczky István ezredek alatt egyenesen Heister ellen küldte, maga pedig 7000 lovassal Koroncra felé kanyarodva, a cserjés dombok védelme alatt igyekezett Heister seregének háta mögé kerülni. Esterházy és Heister reggel 7 óra tájban csaptak össze Szemere és Koronc között, a mai Gés-

párháza és Nádaslak puszta határában. A kuruc arcvonal jóval hosszabb lévén, teljesen bekerítette a kis császári hadtestet, de a fegyelmezetlen jöncök nem indultak döntő támadásra, mert Heister 12 ágyúja annyira megfélemlítette őket, hogy a heves ágyútűz hatása alatt a császáriaktól 5–600 lépésnyire megálltak. Másfél óráig tartott ez a tűzharc, amely alatt, mint a császári források is elismerik, a kurucok szívós kitartással, hősiiesen állták a tüzet. Ezalatt Forgách átkaroló lovasoszlopa a csataterre érkezett és megrohanta Heister csapatait. De Esterházy kuruc ezredei még ekkor sem mertek támadni s a Forgách előrerohanása alatt támadt zűrzavarban a kurucok arcvonala egy helyen megszakadt. Ezt a rést észrevette Heister és egy dragonyos ezred élén ezen keresztül megrohanta Esterházy csapatát, amely a váratlan rohamtól meglepetve, rövid küzdelem után meghátrált. Ezután felbomlott az egész arcvonalon a rend és Forgách serege rendellen futásban menekült az árpási hidak felé.

Károlyi Rábapatonáról csak az ágyúszó hallattára indult el és a csatában nem vett más részt.

Markó alezredes főleg a bécsi Kriegsarchivban és belföldi levéltárakban felkutatott eddig ismeretlen adatok alapján egészen új felfogásban állította össze a csata lefolyását és magyarázza Károlyi elmaradásának körülményeit. Nyomós érvekkel cáfolta meg Thaly Kálmán és követőinek azt az állítását, hogy Károlyi volt a vereség oka. Való, hogy ő idejében avatkozhatott volna a csatába, de a vereséget sem az ő elmaradása, sem Forgách és alvezéreinek ügyetlensége nem okozta, mert ezek az egész idő alatt kitűnően intézkedtek és verekedtek, hanem kizárólag a kuruc sereg tanatlansága és fegyelmellensége.

v. Doromby József.

Dr. Lukacsics Pál: *Olaszországban vitézkedő magyar lovagok jelvényei a XIV. században.* (Turul: 1931. évf. 84. és k. ll.)

Mindeddig aránylag keveset tudunk az Itáliában harcolt magyar zsoldosok viselt dolgairól, mert nem akadt senki, aki ezt az érdekes tárgyat alaposan és teljesen feldolgozta volna. Részben érthető is, egyrészt azért, mert az erre vonatkozó bőséges levéltári anyagot Olaszország különböző levéltárai őrzik, másrészt pedig azért is, mert ott dolgozó történettudósaink vagy egyáltalán nem, vagy csak mellékesen foglalkoztak a hadtörténelem tárgykörébe vágó kérdésekkel.

Örömmel kell tehát minden olyan cikket üdvözlőnünk, amely közelebb juttat messze idegen földön vitézkedett őseink haditetteinek megismeréséhez. Részben ezt a célt szolgálja Dr. Lukacsics Pál most szóbanforgó dolgozata is és csak sajnálnunk lehet, hogy az érdemes szerzőnek az Olaszországban szerepelt magyar zsoldosokról szóló nagyobb munkája még eddig nem láthatott napvilágot.

Ennek hiányában most röviden összefoglaljuk azt, ami ebben az értekezésben a hadtörténetkutatót és a hadtörténetíró, de ezenkívül a laikus közönséget is érdekelheti.

A magyar *zsoldoskatonák* Itáliában való megjelenése, Nagy Lajos királyunk 1348 és 1350 közötti nápolyi hadjárataival függ össze. Nicola d'Alife, Johanna nápolyi királynő kancellárja írja, hogy Nagy Lajosnak Magyarországra történt visszatérése után, az Olaszországban maradt magyarok zsoldosszolgálatba állottak.

1353 tavaszán a Campagnában, továbbá Anconában és Apuliában találunk magyar zsoldosokat. Apuliában a nápolyi király ellen fellázadt csertai gróf seregében is harcoltak magyarok. 1353 és 1360 között Magyar Bálint, Nagy György, Miklósfia Tamás és Izsó csapatai voltak a római szentszék és egyes olasz városok szolgálatában.

Nagyobbszámú magyar zsoldossal találkozunk 1360 után, amidőn a szentszék támogatására küldött magyar csapatok egy része Olaszországban maradt s ott zsoldosszolgálatot vállalt.

Itáliában nagyon kedvelték s főként előőrsi szolgálatra és portyázó-harcra alkalmazták a könnyű magyar lovasságot. A pápák nagyobb zsoldot is fizettek a magyaroknak, mint a más nemzetbelieknek.

A zsoldoscsapatok legkisebb egysége eleinte 8—10 lovasból állott, egy „Caporale” (káplár) vezetése alatt. Később ez az egység a három főből álló lándzsára aprózódott fel. Több, közös vezetés alatt álló lándzsa egy banneriát (bandierát) alkotott, melynek a „Conestabilis” (hadnagy) parancsolt. Ezek a „zászlók” külön jelvény alatt küzdő csapategységek voltak. Állományuk 10 és 80 fő között ingadozott, aszerint, hogy a hadnagy mennyi katonát tudott toborzani.

A lovasok 6—8, a gyalogosok 3 forint havizsoldot kaptak. A magyar zsoldosok általában néve lovasok voltak, de elvétele a gyalogság soraiban is előfordulnak. A lovas csapatvezérek a rendes zsoldon kívül provizióban is részesültek, amelyet vagy külön fizettek ki nekik, vagy felvettek az állományba valami nem létező személyt s ennek a zsoldját kapta a hadnagy.

Több egyesített zászló parancsnoka a kapitány volt. A szabadcsapatok, egyes societasok és a „grande compagnia” élén is kapitány állott, ki helyetteseivel, a marescalcokkal, továbbá a conestabilisek és a caporalék közül választott tanácsosaival együtt intézte a csapat ügyeit, külön írkokot és fizetimestert is tartva.

1361-ben nagyszámú magyar zsoldoscsapat támogatta Feltrino Gonzagát, az unokaöccse, Ugolino Gonzaga ellen vívott harcokban. A Podium Dei közelében október végén lezajlott ütközetben sok magyar esett a győztes Ugolino fogságába. Egy részüknek nevét is megörökítelte egy 1361 december 14-én és 1362 januárius 9-én kelt reverzális. Itt közöljük ezeket a nagyobbára elferdített neveket, Dr. Lukcsics Pál megfigyeltése szerint:

Pécsi János, Szőlősi (vagy Szilasi) Lőrinc, Nagy Péter, Erdélyi Mihály, Tolnai Gergely, Budai András, Erdélyi Péter conestabilisek; Lanzalotus de Niguanai, Szalányi Lőrinc, Izdenci János, Hermáni Balázs, Sárközy Lukács, Sztregai (Isztregai) János caporalék. A bolognai állami levéltárban őrzött mostrakönyvekből pedig Nyíri Péter, Szalay Bereck, Petrus Johannes de Zaghabria és Krisztusi Péter neveit ismerjük

Ez a rövid ismeretelés is eléggé tanúsítja, mennyi érdekes és merőben ismeretlen magyar hadtörténelmi adat lappang a külföld levéltáraiban.

—y.

Dr. Takáts Lajos: Csanád vezér. A Csanádmegyei Könyvtár 22. számú füzeté. Makó, 1931. 51 lap.

Csanád vármegye 1926-ban megindult derék és tisztéletreméltó irodalmi vállalatának immár 22. füzeté fekszik előttünk, amelyben a szerző a vármegye és a csanádi püsköpség bölcsőjéhez egy korrajz keretében oda állítja Csanád vezér alakját.

A szerző öt fejezetre osztott dolgozatában mindenekelőtt Csanád vezér nemzetségének kérdésével foglalkozik, azután marosvári, Ajtony udvarában való tartózkodását, innen Szent Istvánhoz, ennek udvarába menekülését s itteni magatartását írja le, s elmondja, hogy Ajtony pártütése alkalmával a király és az udvari főemberek figyelme is Csanád vezér személyére irányult, így azután az Ajtony ellen indítandó királyi sereg vezéréül őt szemelik ki. Miután a szerző elég terjedelmesen felsorolja Ajtony bűneit, amelyek Szent Istvánt fegyveres fellépésre készítették, rátér a nagyőrsi csata leírására.

Előadása szerint az Ajtony elleni királyi sereg gyülekező helye Kalocsa volt s Csanád vezér innen vezette seregét a Tisza melletti Kanizsa felé, ahol már ekkor átkelő hely volt. Ajtony is tudta, hogy ez a hely fontos stratégiai pont, ennél fogva serege egy részével már várta itt az átkelni készülő királyi sereget s azt meg is támadta. A királyi sereg állítólag szinteg, taktikából meghátrált a Kőkényér bozotos területére s Csanád itt rendezte el hadát

arra az ütközetre, amely Oroszlános és Nagyösz közt folyt le.

A legenda szerint az ütközet előtti éjjelen Szent György lovag oroszlán képében felkeltette álmából Csanád vezért s intette, hogy még éjjel nyomban támadja meg ellenfelét. A vezér az álombeli látomás szerint cselekedett és nyomban támadást kezdett Ajtony serege ellen, amely a váratlan éjjeli támadásra megzavarodott és futásnak eredt. Csanád serege serényen üldözte a futókat s menekülés közben Ajtony is megöletett, kinek fejét azután levágták és a királynak elküldték.

Így tehát a nagyöszüi ütközet Csanád vezér teljes diadalával végződött melynek eredménye lőn a Csanád vezér nevével elnevezett várispánság és egyházmegye megalapítása.

Dr. Iványi Béla.

Pozder Károly: *Leiningen—Westerburg Károly gróf, 1848/49-i honvédtábornok életrajza.* 8° 98 lap. Balassagyarmat, 1932. A szerző kiadása.

Magyarország kormányzója 1930-ban gróf Leiningen Károlyról nevezte el a balassagyarmati 6 sz. kerékpáros zászlóaljat s most annak egyik tisztje, Pozder Károly százados vállalkozott reá, hogy megírja a vértanúhalált halt tábornok életrajzát.

A szerző nem akart se oknyomozó életrajzot, se pedig szorosánvett hadtörténelmi tanulmányt írni. Munkáját elsősorban a zászlóalj tisztikarának és legénységének szánta, hogy — a zászlóaljparancsnok Weinmann Viktor alezredes előszava szerint — okulást és buzdítást merítsenek belőle az új „Leiningen honvédek”.

Az emelkedett hangú könyvecske jól megfelel ennek a célnak. A Leiningen—Westerburg család történetét vázoló fejezet után sorban következik a vértanú szabadságharcelőtti katonai pályafutásáról majd hadbavonulásáról szóló fejezet. Azután egy-egy fontosabb hadiesemény eleven leírása keretében, kellő forrástanulmányra támaszkodva mutatja be Leiningen katonai működését, a ráccokkal vívott délvideki harcoktól kezdve a világsíri fegyverletélig.

Nagyobb hibát nem találunk Pozder Károly munkájában; csupán két kisebb tévedésére akarunk itt rámutatni:

Az 57. oldalon Arthurnak mondja Hentzi tábornokot, holott Henriknek hívták. (Heinrich Hentzi Edler von Aarthurm).

Az erdélyi magyar csapatok pedig nem március 11-én, hanem — a szerző által idézett külföldi szerző szerint is — februárius 4-én ütköztek össze először az oroszokkal.

Kívánatos volna, hogy a mostani honvédség többi csapatteste is megírassa tulajdonosának netalán még hiányzó, vagy már nem kapható életrajzát.
Sz—ő.

Leone Andrea Maggiorotti: *Chiese fortificate.* (Esercito e Nazione: 1931. évfolyam, októberi füzet, 882. és k. ll.)

A római Istituto di Architettura Militare Italiana tudós igazgatója ebben a tanulmányában olyan tárgyat fejtet, amellyel minálunk — legalábbis katonai szempontból — alig foglalkozott valaki. A templomvárakról ír benne, amelyekből Magyarországon is volt elég; sőt azt mondhatjuk, hogy a magyarországi kereszténység első századaiban, a mi egyházaink legnagyobb részét is valamilyen védhető kerítés fogta körül s védhető volt maga a templomépület is. Nem egy várukn csirája egy-egy ilyen megerősített templom volt.

Maggiorotti tábornok megállapítása szerint, már a Krisztus-utáni első évezred derekán megkezdődött a keresztény egyházi- és hadiépítkezés elemeinek egyesítése, de nagyobb fontosságra csak a IX. és X. századtól fogva tettek szert a templomvárak, még pedig nemcsak Európában, hanem Ázsiának nyugati részein is.

Az ázsiaiaknak egyik legjobb példája a Sinai-hegy tövébe épült Szent Katalin konvent, amelyet négyszögletű és tornyokból oldalozható hatalmas körfal fog körül.

Az említett időben nagyon fellendült az erődített templomok építése Palesztinában és Szíriában is, különösen a Templomos- és a Maltai-Lovagrend jóvoltából. A szerző többek között a Templomos-lovagok tortosai (szíriai) erődített rendházát és templomát említi s alaprajzukat is közli, amelyből az tűnik ki, hogy a magaslatra épült és kettős körfallal övezett XII. századbeli rendházat 170 méter hosszú alagút kötötte össze a domb tövében, a város kerítésén belül álló templommal. Maga a templom is igen erős, védhető épület volt. Sarkain négy vastok torony emelkedett, szűk ablakokkal, védőfolyosóval, szuroköntőkkel, stb. stb. Csupán egyetlen toronyak volt földszinti bejárója, amelyből lépcső vitt fel az emeletre. Onnan pedig a templom falát koronázó és több csapóhíddal megszakított körfolyosón lehetett a többi toronyba jutni. A kapu fölött védőkarzat és szuroköntő, a templom belsejében pedig feyver- és éléstár volt.

Érdekes dolog, hogy sok városban a régi római maradványokat, főként a kapuk emeleti helyiségeit alakították át templommá a keresztények. Ez történt például Németországban a trieri Porta Romanával, amelyből a Krisztus utáni VIII. században lett kettős keresztény templom. Az első emeleten Szűz Mária, a másodikikon Szent Mihály és Simon egyháza kapott helyet. Ugyanez történt Polában, Albonában, Citanovában és Piranóban is.

Nagyon szépen fejlődött az egyházi és hadiépítészetnek ez a keveréke Provenceban. Jellemző példája a Marseille melletti S. Victor és a Rhone torkolatánál levő S. Marie kolostor. Az előbbit, többszázados fennállása után, a XIII. században építették újra, de az eredeti alapokon. Itt azzal az érdekes jelenséggel találkozunk, hogy a templomnak csupán a hajója van a körfalon belül; oldalsó tornyokkal és fogazott pártával ellátott szentélye azonban a körfal elé szögel.

A másik valósággal középkori vár alakjában mutatkozik. A szentély falainak félmasszában erősen kiugró körfolyosó fut végig, amelyet ívek támasztanak alá. A szentély falait fogas pártájú mellvéd koronázza. A templomhajó falai mentén erős pilaszterekre támaszkodik a védőfolyosó. Ezek a pilaszterek egyrészt erősítik a templomhajót, másrészt pedig a tetőt is tartják.

De Franciaország többi részében is gyakoriak a templomvárak, melyek közül a párisi Saint Denis, a Saint Martin des Champs és a Saint Germain des Prés templomot említi a szerző, közölve a legutóbbinak XIV. századbeli képét is. Azután a fleuryi apátságot, a Poitu melletti S. Savine, a Soissons melletti S. Jean des Vignes, az Arles melletti Montmajour s a bretagnei Mont S. Michel templomvárat írja le.

Hasonló példákat lehet találni Angliában és Spanyolországban is. Nálunk Magyarországon s főként Erdélyben, volt és van még ma is elég templomvár. A Nagyküküllő-megyei Száz-Kézden levőnek képét Koller Dezso házánkiának rajza nyomán közli a szerző. Az oláhországiak közül Craiova, S. Nicola d'Arges és Probota templomváraitól emlékezik meg.

Természetes, hogy nagyon sok és szép templomvár van Olaszországban is, de — mint a szerző írja — katonai szempontból ezeket is vajmi kevesen tanulmányozták még.

A gazdag sorozat a Kis Szent Bernát-hegy hospiciumával kezdődik s folytatódik véges-végig az egész hosszú félszigeten. Helyszüke miatt csak néhányat említhetünk közülök.

Igy a Siena melletti Monte Oliveto Maggiore apátságot, amelynek kapuja mellett fogaspártájú hatalmas négyszögletű torony áll. A kapu fölötti fülkét Mária szobor, Lucá della Robbia egyik kiváló alkotása, díszíti. A Firenze melletti, egykor annyira híres Sellimo apátságnak ma már csak romjai vannak meg.

Ellenben 1930-ban helyreállították a római Tarfa-apátság 1500 éves

templomvárát, amely eredetileg pogány templom volt. Ebben az apátságban szállottak meg a német-római császárok, valahányszor az útjuk Itáliába vitt. Századok folyamán ez a pompás építmény is pusztulásnak indult, amelyben nemcsak az ellenségnek és az idő vasfogának, hanem az ott lakozott barátoknak is nagy része volt.

Templomvár volt eredetileg a jólismert Sixtus-kápolna is, amelyet IV. Sixtus pápa (1471—1484) várkastély formában, a középkori várépítés elemeinek felhasználásával építtetett. Dolci tervei szerint.

A loretoi bazilika megerősítését VIII. Ince pápa (1484—1492) rendelte el, még pedig azért mert 1480-i olranto-i támadásuk után már nem volt lehetetlen, hogy egyszerre csak Róma alatt is megjelennek a törökök. Ezt a templomvárát négy nagy, Giovanni Branca tervei szerint épült bástyával toldotta meg VIII. Orbán pápa. A szentélyt védő sajátságos rondellát képen is bemutatja a szerző.

A Róma melletti Grottaferrata-apátság impozáns templomvárát mai alakjában Giuliano della Rovere bíboros építtette újjá. Kőrfalai nagy négyszöget zárnak körül amelynek mindenik sarkán egy-egy torony áll. Az északkeleti homlokzat közepét a mentsvárszerű öregtorony foglalja el az eléje épült rondellával együtt.

A sok nagyon érdekes adatot tartalmazó és számos szép képpel diszített tanulmányt melegen ajánljuk olvasóink figyelmébe.

Gy. J.

Emilio Lovarini: *Autobiografia di Luigi Ferdinando Marsili*, messa in luce nel II. centenario dalla morte di lui dal comitato Marsiliano. — Bologna, 1930. 262 lap.

Marsili Alajos Ferdinánd gróf irodalmi hagyatékát, amely a magyar kutatók előtt eddig sem volt ismeretlen, százhatvanhét hatalmas volumenbe foglalva a bolognai Tudomány Egyetem könyvtárában őrzik. Ebben a gyűjteményben 145. szám alatt található Marsilinek kéziratban levő önéletrajza (Autobiografia del Conte Luigi Ferdinando Marsili, dalla nascita all'anno 1711.), amely nem teljes ugyan, de amelyet Fantuzzitól, Marsili első biográfusától kezdve az írók elég sűrűn felhasználtak ugyan, mégis maga a kézirat még eddig nyomtatásban közzétéve nem lett.

Hiányt pótol tehát a bolognai királyi tudományos Akadémia és a Marsili Bizottság, amikor Marsili halálának 200 esztendő fordulóján ezt a ránk nézve is rendkívül becses forrásmunkát, amely tele van magyar adatokkal és vonatkozásokkal, nyomtatásban közzétette. Hiszen nem szabad felednünk, hogy Marsili életéből majdnem husz esztendőt császári katonai szolgálataiban magyar földön töltött, nyilvánvaló tehát, hogy önéletrajzában rólunk és Magyarországról, Erdélyről és ennek részeiről sűrűn megemlékszik. Ilyenformán Marsili önéletrajza nekünk is fontos és értékes forrásanyagot képez a XVII. század végén nálunk lezajlott török háborúkra vonatkozólag egészen az ezeket befejező karlócai békéig (1699) A karlócai béke megkötése után, (melyben Marsili is aktív részt vett) Marsili eltávozott hazánk területéről, hogy többé oda testileg soha vissza ne térjen.

Marsili Alajos Ferdinánd gróf, német császári tábornok, Marsili Károly gróf és Ercolani Margit grófnő fia, 1658 július 20-án Bolognában született, hol ifjúkorát töltötte és elemi tanulmányait végezte. A természettudományok iránt rendkívül érdeklődő fiatal fiút atyja már korán magával vitte utazásaira s így az ifjú Marsili már korán járt Padovában, Veneziában, Rómában, Nápolyban és Itália egyéb városaiban, ahol idejét nem annyira szórakozással, mint inkább szorgalmas tanulással, önképzéssel töltötte. Később hosszabban időzött a török fővárosban, Konstantinápolyban is, ahova a velencei diplomáciai ügyvivő vitte magával, s az itteni huzamosabb tartózkodás a tudományok terén való haladás, sőt tudományos működés szempontjából sem volt eredménytelen. Így, folytonos tanulás, búvárkodás közepette telt Marsili ideje.

amidőn a XVII. század nyolcvanas éveinek elején a török hadjárat kitörés-félben volt, s híre ment Európaszerte, hogy a szultán Bécs város megtámadására készül. Marsili 1682-ben, az akkori uralkodó áramlatnak hatása alatt szintén elhagyta Itáliát, hogy Bécsbe siessen és I. Lipót császárnak kardját és szolgálatait felajánlja.

Marsili életének ezzel új fejezete, — mint maga írja: „nuovo corso” — kezdődött, hadi szolgálata szánta el magát, s ezzel nemcsak a harcterek minden kinálkozó dicsősége lett elérhető előtte, de — bár egyelőre tudtán kívül — a tudományos természettudományi kutatások és bűvárkodások legszélesebb lehetőségei is megnyitáltak, s elméleti műszaki tudása gyakorlati alkalmazására szintén tág tér kínálkozott. Az a közel 20 esztendő, amelyet Marsili Magyarországon töltött, nemcsak katonai és harctéri pályafutása fényes fölfelé ivelése volt, hanem voltaképpen ekkor és ezáltal alapozta meg későbbi európai tudományos hírnevét is.

Ha Marsili önéletrajzát figyelmesen olvasgatjuk, csodálatosképpen az az érzés száll meg bennünket, hogy Marsili feje fölött akkor és addig ragyogott volna a jó szerencse csillaga, amikor és ameddig Magyarországon élt. Mert hiszen itt még az őt ért balesetek, megsebesülések is csak növelték dicsőségét. Ezek a szerencsétlenségek is szerencsés incidensekké változtak, s ezek dacára a hírnév, dicsőség, szerencse fénye ragyogott reá, de csak addig, amíg hazánk területén tartózkodott. Itt ér el dicsőséges katonai pályafutása zenitjére, itt alapozza meg fényes tudományos hírnevét, de amint Magyarország területét elhagyta, mintha ezzel egyidejűleg elfordult volna tőle Fortuna, a szeszélyes istennő kegye is.

Marsili tehát 1682-ben Bolognából Bécsbe érkezik, ahol az udvarban a ministerek között az ő előadása szerint két párt üzdött egymással, az egyik minden áron kiakart egvezni a magyarokkal („una voleva l'accomodamento ad ogni prezzo con gli ungari, per la far la guerra contra la Francia” 37. l.) s Franciaország ellen hadat indítani, a másik párt pedig Franciaországgal akart kibékülni, hogy minden erővel a rebellis magyarok és a török ellen fordulhasson. Az előbbi párt feje a bécsi püspök (vescovo di Vienna) volt az udvari marsallal és a haditanács elnökével, akiket végsőleg a spanyol követ befolyásolt. Az ellenpárt feje volt az udvari tanács elnöke a két kancellérral.

Marsili patronusa a bécsi „püspök” volt, akihez Acciaiuoli kardinálistól volt ajánló levele, továbbá jó embere volt neki a spanyol követ is, tehát — a fő magyar pártiak.

Ezek természetesen csakhamar kieszközölték Marsilinek, hogy a császár színe elé kerülhessen, aki őt audiencián fogadván, előtte a fiatal olasz gróf kifejtette abbeli ambícióját, hogy legfőbb óhaja vérért a katonai szolgáltnak szentelni.

A császár az ajánlatot elfogadta és Marsili csakhamar földije, Silvio Enea Caprara lovassági tábornok mellé lőn beosztva. Ennek hadteste akkor két részre volt osztva, s az egyik rész gróf Stahremberg Hermes vezéréte alatt állott, a másik részt maga Caprara vezényelte. Marsili előbb a Stahremberg tábornok corpusához csatlakozott, aki azonban a fiatal olasz gróft nem valami szívesen fogadta („che mi ricevè con poco affetto”) ellentétben Carafa gróffal, aki viszont előzékenyen fogadta s elküldte a kezdő katonát a Vág folyótól nem messze fekvő táborba. E táborban Marsili több fiatal olasz tiszttel találkozott, akik Itáliában mind egykoron iskolatársai valának. Néhány nap múlva ez a Vág körüli tábor feloszlott és a sereg téli szállásra vonult. Marsili ekkor Caprara gróffal a Pozsony mellei téli szállásra került, ahonnan Caprara tanácsára télire az erős és jófelszerelt Győrbe ment „per servire da moschettiere in quella guarnigione”, tehát, hogy itt mint puskás katona szolgáljon.

Marsili megfogadva a tanácsot, nyomban eltávozott Győrbe, ahol a várban ekkor Millner János ezredesi címmel parancsnokolt, aki a legteljesebb udvariassággal („con ogni cortesia”) megengedte neki, hogy hat hónapon át

mint puskás közvitész, káplár, majd pedig mint őrmester a fegyverfogásban gyakorolja magát és szabályszerű katonai szolgálatot teljesítsen.

Ezen időben (az 1680-as évek elején) az összes magyar hadak parancsoló altábornagya gróf Esterházy Ferenc vala, egy hosszú és derék katonai multra visszatekintő és minden tiszteletre méltó kipróbált főtiszt, aki ügylátszik Győrben jó szívet fogadta a fiatal olasz gróft, s akit Marsili is becsült, őt sűrűn meglátogatta, aki Marsili sűrű látogatásait szorgalmasan viszonzta s aki ilyenkor beszélt az ifjú, intelligens és művelt olasznak Magyarország általános hadi és politikai helyzetéről, a győri generalátus struktúrájáról, az ország határvidékeiről s főleg a Bécs védelme szempontjából stratégiaileg fontos Rábaközről stb. s így lassanként felkeltette Marsilinek hazánk iránti érdeklődését s mikor Marsili tudásvágyát kielégítendő maga akart a Rábaközbe kimenni, ezt a generális nemcsak megengedte neki, de kíséret adással, s mindenképpen tőle telhetőleg előmozdította.

Ilyenformán Esterházy generális volt Marsilinek magyarországi első mentora, aki ügylátszik felkeltette a fiatal olaszban a magyar föld szeretetét, beszélt neki annak multjáról, eléje tárhatta annak sajátságait, felfedhette előtte, hogy ez az áldott föld minden, de főleg tudományos tekintetben elhanyagolt terra incognita Európa előtt, s valószínűleg így ébresztett kedvet s kellett ambíciót Marsiliben ahog, hogy a magyar föld rejtett és ismeretlen természeti kincseinek első elhivatott felfedezője és bűvára legyen.

Ugyanekkor gróf Esterházy, a tapasztalt, idős katona gyakorlati stratégiai tanításokat is adhatott Marsilinek s ez irányú érdeklődését és tudásvágyát is igyekezett kielégíteni. Bizonyára elmondta neki, hogy a Rába vonal s egy zseniális honfitársa katonai tudása már egy ízben megmentették Bécset, s talán nem járunk messze a valóságtól, ha azt állítjuk, hogy gróf Esterházy Ferenc, tehát a magyar katona jótékony befolyása is hozzájárulhatott ahhoz, hogy Marsiliből korának egyik legműveltebb és legkimagaslóbb műszaki tisztje legyen. Valószínű, hogy ha Marsili életrajzában nem is írja meg nyíltan, sokat tanulhatott Esterházytól, aki aki viszont a feltűnően intelligens és nagy elméleti tudású, de még hadászatiilag és gyakorlatilag tapasztalatlan, fiatal olasz gróffal szívesen és kedvvel foglalkozott.

Az első, ami Marsilinek, mint stratégának figyelmét nálunk megragadta, a már említett Rábaköz volt, ezt veszi szemügyre és térképezi nálunk elsőnek, úgy hogy talán azt mondhatjuk, hogy itt kezdődött Marsili gyakorlati hadi műszaki iskolája. Itt éri őt magyarországi tartózkodása alatt az első baleset is, t. i. egy ízben itt a törökök elfogják s magukkal hurcolják Bécs 1683. évi ostromához, majd a Bécs alól való futáskor Budára kerül, itt Budát és környékét, mint a törökök hadifoglya, alaposan kikémleli s értékes rajzokat, feljegyzéseket készít.

Marsilit Budáról Boszniába viszik, s innen kerül azután haza s ismét vissza Magyarországra. Itt a fogsága idején, különösen Budán szerzett becses tapasztalatait Buda vára 1686 évi visszafoglalásakor nagyszerűen felhasználja és értékesíti. (Marsili hadifogságáról halála bicentenáriuma alkalmából külön monográfia készült, amelyről mi is külön óhajtunk megemlékezni.)

Igy tehát Marsili műszaki tudásával, de vére hullásával is — hiszen többször és súlyosan megbesült — hozzájárult Buda és hazánk felszabadításához, melyben Érsekújvár ostromától kezdve egészen a karlócai békéig részt vett. A karlócai béketárgyalásokon mint császári megbízott, szintén ott van Marsili, így tehát a tudós és katona itt új minőségben, mint diplomata jelenik meg előttünk. A karlócai béke megkötése után még annak némely rendelkezéseit hajtja végre, azután örökre eltávozik Magyarország területéről, hova már legfeljebb csak gondolatai térnek vissza.

Nincs itt terünk arra és ez alkalommal nem is feladatunk, hogy Marsili önéletrajzában magyarországi vonatkozásait részletesen és apróra ismerlessük. Hiszen már az eddig vázoltakból is nyilvánvaló, hogy Marsili önéletrajza a XVII. századvégi török hadjáratokra vonatkozólag, Bécs ostromától kezdve végig, elsőrangú forrást képez, amelyet ennek a kornak történetírója semmiképp sem mellőzhet.

Aki Bécs, Belgrád, Buda, Eger, Érsekújvár, Eszék, Esztergom, Nagyvárad, Orsova, Pétervárad, Szeged, Temesvár stb. stb. ekkori ostromával, vagy védelmével, a délmagyarországi vagy erdélyi hadi operációkkal, a karlócai békével s annak végrehajtásával óhajtana foglalkozni, ezt a munkát, ha teljességre törekszik, nem mellőzheti. Hiszen nem is kell a kötetet, csak a kötet végén levő hely- és névmutatót végiglapozni, s már ebből is megállapíthatjuk, hogy a Marsili önéletrajz, amely a Marsili-féle nagybecsű kéziratgyűjteménynek csak egy elenyésző csekély töredéke, szinte hemzseg a magyar vonatkozású adatoktól.

De fel kell itt hívnom a figyelmet magára az eddig még magyar hadtörténelmi szempontból szinte teljesen érintetlen Marsili kéziratgyűjteményre, melynek pl.: 5, 6, 21, 24, 48, 50, 53, 54. és 66. számú kötetei tele vannak magyar vonatkozású térképvezetőkkel és rajzokkal, nem is említve, hogy a gyűjteményben hatalmas csomó hadilevelezést, vagy pl.: a karlócai béketárgyalások szinte teljes anyaggyűjteményét megtaláljuk.

Mindenesetre hálásak lehetünk a tudós Bologna város királyi Akadémiájának, hogy ezt a ránk nézve fontos és becses forrásművet nyomtatásban közkinccsé tette és mély hálával tartozunk mi is Bologna hős fia, Marsili Alajos Ferdinánd gróf emlékének, aki tudásával és vérével írta be nevét történelmünk lapjaira.

Dr. Iványi Béla.

Mario Longhena: *Il Conte L. F. Marsili. Un nomo d'arme e di scienza.* Edizioni „Alpes”, Milano, 1930. — 346 lap.

Marsili Alajos Ferdinánd gróf halálának kétszázados évfordulója alkalmából nemcsak a bolognai kir. tudományos Akadémia, de Bologna tudósai is kivették részüket a Marsiliről való megemlékezést illetőleg. Így a Marsili élettörténetét kutatók közül Mario Longhena ezalkalomból megírta Marsili életrajzát. Ez az életrajz, amint azt a könyv címéből is látjuk, Marsilivel először mint katonával, s aztán mint tudóssal foglalkozik, s ehhez képest a könyv két főrésze oszlik.

Az első főrésznek különösen II. és III. fejezete az amely bennünket közelebről is érdekel, mert a szerző ebben írja le Marsili egykori sikerekben teljes katonai pályáját.

A szerző e két fejezetben főleg Fantuzzi János bő és részletes életrajzára támaszkodva, röviden előadja Marsili életrajzát, német katonai szolgálatba lépésétől kezdve egészen a karlócai béketárgyalásokon való részvételéig. Azaz e két fejezetben van leírva Marsili magyarországi szereplése, s a szerző elmondja Marsilinak Győrbe kerülését, gróf Eszterházy Ferencsel (akit a szerző János-nak ír) való ismeretségét, a Rábaközben tatárok által való elfogatását, hadifogolyként Bécs 1683. évi ostrománál, majd Budán való tartózkodását, innen Boszniába való kerülését, majd pedig a fogságból való szabadulását.

Elmondja a szerző röviden Budavár első és második ostromát és visszavételét, Érsekújvár bevételét, Esztergom vivását, s általában Marsilinak Magyarország felszabadításában, Belgrád ostromában, a balkáni hadjáratokban való részvételét, azonban mindenütt kiemeli, hogy Marsili eme hadi tevékenységével kapcsolatosan a bolognai kéziratgyűjtemény mely darabjának létrejövetelét köszönhetjük

Így tehát a szerző még akkor is, amidőn Marsilit mint katonát méltatja, katonai működését úgy tekinti, mint eszközt és lehetőséget a tudományos működéshez. Szinte távirati stílusban vázolja tehát a szerző Marsili katonai pályáját, azt a 15—20 esztendőit, amely alatt egyszerű puskás köz-katonából a császár ezredese, ezredtulajdonos, majd tábornok lett, azután áttér a karlócai béketárgyalásokra kiküldött teljhatalmú megbízott, azaz Marsili, a diplomata működésének méltatására s ezzel kapcsolatban ugyancsak felsorolja mindazon kéziratokat, amelyeket Marsili a béketárgyalásokkal

és a békepontozatok végrehajtásával összefüggőleg alkotott, Ilyenformán Longhena munkájában Marsili katonai és diplomáciai tevékenysége tudományos működése háttereként van beállítva és az életrajz még akkor is a tudós Marsilivel foglalkozik, ha a katona Marsiliról ír.

Longhena ezen életrajzi művet képekkel is illusztrálja, amelyek közül pl.: Szalánkemén képe a Tisza-Duna torkolattal, vagy Szeged vára és a város kissé homályosan sikerült alap- és távlati rajza, mint magyar vonatkozású, bennünket is érdekel.

Az életrajzot egy jól összeállított Marsili bibliografia rekeszti be.

Dr. Iványi Béla.

Fischer Johannes: „*Zwischen Wolken und Granaten*“. RM. 450. Ganzleinen RM 550 E. S. Mittler & Sohn Verlagsbuchandlung Berlin SW 68.

A világháborúban tanultuk meg, mi a repülő. 1914 előtt tulajdonképpen csak kísérletezés volt az egész hadirepülés. Emlékezzünk csak vissza, mily szerényen kezdték szereplésüket. Eleinte csak 1—1 gép indult útnak, hogy nagyobb távolságból rántsa le a leplet az ellenség tevékenységéről, a lovaság felderítését kiegészítve. Rövid néhány hét múlva a távolfelderítés teljesen a repülők hatáskörébe megy át. Hamarosan azonban harceszközzé — még pedig félelmes fegyvernemmé — változnak a repülők. A szerző a nyugati fronton átélteket veti papírra, ott, ahol a legerősebb, a legborzasztóbb volt a repülők tevékenysége Verdun, a Somme, Flandria felett.

Öt sas módjára felemelkedve, hol mélyen benyomul az ellenség állásai fölé, hogy csak sejtett ütegeket, képzelt tartalékokat felfedezzen, azokat jelentse, vagy bombával megtisztelje, majd látjuk élet-halál küzdelemben az Entente repülőivel. Nem kevésbé kegyetlen csatát kell megvívnia az elemekkel, a rossz időjárással, széllel, köddel.

A szerző reálisan de megkapóan írja le művében a repülő borzasztó, de dicsőséges óráit is és az olvasó fojtott lélegzettel követi őt utain.

Suhay Imre.

G. von der Hellen: *Die Erziehung zum Soldaten*. Leuschner und Lubensky, Graz, 1931.

A katonai nevelés kérdéseivel foglalkozik a szerző, aki hosszú szolgálati évek tapasztalatait gyűjtötte össze ebben a műben. A hűség, engedelmesség, bátorság és a bajtársasság a katonalélek elmaradhatatlan alkotóelemei. Ezek a tulajdonságok alakítják ki elsősorban az igazi katona belső egyéniségét. Nélkülük nem lehet szó katonaszellemről. A régi szabályzatok eme pontjait az összes európai államok átvették. Maga Oroszország is. S minden nevelőmunka kezdetén elsősorban ezeket a lelkitulajdonságokat kell az újonc belső világában megfogantatnunk.

A vallásos hit szintén elsőrangú helyet foglal el a katonalélek kiforrálásában. Európa katonaállamai nagy súlyt is vetnek rá. Kivétel egyedül Oroszország, melynek szabályzata bár határozottan megtiltja a vallásos hit kigúnyolását, ezzel szemben viszont a vörös hadsereg minden tagjának kötelességévé teszi a vallásos katonabajtársak tapintatos módon történő felvilágosítását.

A szerzőt azonban — úgy látszik — magasabb célok vezették. A fegyelem tekintetében még mindig komoly nehézségekkel küzdő osztrák hadsereg tökéletesedésének útját egyengeti. Minden elfogultságtól s szenvedélyes hangtól mentes támadásának tárgya az osztrák hadsereg két forradalmi tartalmú jelensége. Egyik az osztrák katona szolgálaton kívüli politikai joga, a másik a választáson alapuló bizalmi rendszer. A politikázó hadsereg nem lehet fegyelmezett. Az előjáróknak politikai bizalmi férfiakkal való ellenőrzése pedig a katonai fegyelmérzést sérti s a szolgálat menete elé gördít akadályokat.

A szerző meglehetősen kényes természetű feladatának megoldásában nem elégszik meg a kérdések egyoldalú megvilágításával. A jelentékenyebb európai államok (Németország, Anglia, Franciaország, Olaszország és Oroszország) szabályzatait vette segítségül s ezek megfelelő pontjainak idézésével igyekszik felfogását alátámasztani. Módszere meggyőző s a mű irodalmi értékét emeli.

Rédvay István.

Österreichischer Soldaten-Kalender 1932.

Ezt az érdekes katonai évkönyvet a 6. számú tiroli kerékpáros vadász-zászlóalj tisztikara adta ki. Munkatársai: frontharcosok. Bevallott célja a hazafiasságnak, a katonai szellemnek s az öreg harcosok és a fiatal katonák közötti bajtársias kapcsolatoknak ápolása. Hirdeti a társadalmi osztályok összefogását a haza vállvetett védelmében. Ismerteti az osztrák Bundesheer tagozását és számtalan katonai eseményt elevenít fel a világháborúból és a „rég jó időkből” is.

Cikkeiben nemcsak az osztrák katonák vitézségének állít emléket. A legteljesebb elismerés hangján emlékezik meg a magyar katonák hősiességéről is. Megkapó leírást közöl a többi közt a 83. gyalogezrednek 1918 október 30-i harcáról Salgareda mellett, a Piave partján. És nemcsak az ezred hősiességét koszorúzza meg ebben a színes leírásban, de egyenkint is kiemeli a hős magyar katonák kiváló haditetteit.

Egy másik, minket közelebbről érdeklő cikkében Galgóczy gyalogsági tábornokról így emlékezik:

Galgóczy Antal gyalogsági tábornok egy szegény magyar falusi tanítónak volt a fia s jóval a világháború előtt az akkoriban legmagasabb katonai rendfokozattal került nyugdíjba. (Ma mégis gyakran azt mondogatják, hogy a régi Ausztriában csak grófok és bárók érvényesülhettek!) Galgóczy legeredetibb tábornoka volt Ferenc Józsefnek. Rendkívüli népszerűség vette körül. A merev tábornokok között ő volt az egyetlen „bohém”, aki minden bürokrata formaság ellen lázadózott s nem rejtett vissza attól sem, hogy véleményét a maga szokatlan modorában fellebbvalóinak is megmondja. Számtalan anekdóta forog róla közszájon. A legtöbbje megérdemelné, hogy kiemeljék a feledés homályából.

Galgóczy tősgyökeres magyar családból származott, s a német nyelvet soha sem tanulta meg tökéletesen. A bécsiek ezért „der-die-das tábornok”-nak nevezték el s ez még csak emelte közkedveltségét Magyarországon.

Egy ízben azonban komoly veszedelem fenyegette népszerűségét. Történt, hogy amidőn 1891-ben átvette Przemysl vára parancsnokságát, 13 huszár kardszúrásokkal megölte a kegyellenségéről hírhedt Diószeghy örmezt. A vártörvényszék halálra ítélte a 13 huszárt, s Galgóczy abba a szomorú kényszerhelyzetbe került, hogy a halálos ítéletet jóvá kellett hagynia. Magas rangja, közismert szigora nem hagyott kibúvót e nehéz kötelesség alól. S emiatt népszerűsége Magyarországon bukóban volt. Szerencséje azonban mentőangyalt küldött a még mindig (nem már) nőgyűlölő tábornok útjába, még pedig egy nő képében, aki a viharossá dagadt przemysli eset hullámaint el tudta csitítani.

Ferenc József akkor Budapesten tartózkodott s a népszínház ünnepi estét rendezett tiszteletére, a felejthetetlen Blaha Lujzával a főszerepben. A császár-király az udvari páholyban ült kíséretével és a nemzet csalóányának trilláiban gyönyörködött. Az egyik háromstrófás dal második verse után Blaha hirtelenül odalépett közvetlenül a rivalda elé, lehető legközelebb az udvari páholyhoz s a szokott 3. versszak helyett rögtönzött szöveget énekelt, amelynek tartalma az volt, hogy a király ne hallgasson a császárra és ne röstelkedjék a császár előtt, hanem kegyelmezzen meg a przemysli tizenhárom magyar huszárnak.

Viharzó éljenzés töltötte be a nézőteret, amely egyképen szól a szín-

pad királynőjének és az uralkodónak, mert nyilván látható volt, hogy a rögtönzött versszak végeztével Ferenc József odafordult szárnysegédéhez és — intézkedett . . .

A lizenhárom huszár meg volt mentve és velük együtt — Galgóczy népszerűsége is. Az öreg csatabárd föllélegzett és úgylátszik, hogy nőgyűlölete is akkor kezdett felengedni, mert nemsokára azután megnősült. Természetesen *nem* az isteni Blahát vette el.

A Soldaten-Kalender általában is sokkal melegebb hangon ír rólunk magyarokról, mintahogy azt az osztrákoktól megszoktuk. Örömmel vesszük tudomásul ezt a melegebb, testvériesebb hangot s egyébként is szívesen állapítjuk meg, hogy ennek a könyvnek tanúsága szerint az osztrák hadsereg forradalom utáni szelleme sok tekintetben s igen előnyösen változott meg.

Kispalócz.